

II.3 EDICE SYNOPSISÍ

II.3.1 Divus Joannes invictus

Nejstarší z vydávaných synopsí patří hře *Divus Joannes invictus*, která byla uvedena v květnu roku 1701 v pražském Klementinu.¹ Pro studenty rétoriky ji sepsal velmi zkušený učitel a budoucí teoretik řečnictví Bernard Pannagl.² Námětem hry je především Janova mučednická smrt a jeho posmrtná sláva. Synopse jako jedna z mála neobsahuje *argumentum*, nevíme tedy, z jakých pramenů Pannagl při psaní tohoto dramatu čerpal.

Hra *Divus Joannes invictus* je rozdělena do dvou částí (*partes*), každá z nich se dále dělí do deseti scén (*scenae*). Obsahem první části, nazvané *Joannes in silentio*, je Janovo mučednictví a jeho smrt. Druhá část s titulem *Joannes in spe* znázorňuje alegorickou formou události po Janově smrti a počátky mučednickova kultu. Názvy obou částí, které se objevují již v titulu hry, vycházejí z biblického citátu z knihy Izajáš. Autor je také několikrát zapojil do textu synopse; zajímavé je především opakované použití spojení *in spe*, v různých kontextech. Hra dále obsahuje předejru (*prolusio*), chorus, který odděluje obě části, a epilog.

V alegorické předejře se Merkur snaží utěšit pohromami sužované Čechy (*Bohemia*) příslibem lepších časů, které nastanou tehdy, až se smíří oheň a voda. V první části autor uvádí na scénu příběh známý z legendy: král Václav naléhá na Jana, aby mu prozradil obsah královniny zpovědi. Jan to však vytrvale odmítá i poté, co ho král dá vsadit do vězení. Na radu intrikujících dvořanů ho později propustí a pozve na hostinu. Když však Jana po dobrém k vyzrazení zpovědního tajemství nepřesvědčí, nechá ho i přes námitky jeho věrného přítele Paciana opět uvěznit a mučit. Díky nebeské podpoře Jan vytrvá ve svém mlčení a nakonec hyne ve vlnách Vltavy. Chorus, v němž Matematika (*Mathesis*) pozoruje zázračné úkazy na místě, kde Jan zemřel, předznamenává druhou, alegorickou část hry. V ní se Bezbožnost (*Impietas*) raduje nad nešťastným osudem Janovy Zbožnosti (tj. Jana) a s pomocí Noci (*Nox*) se

¹ Jediný exemplář synopse dochován v NK ČR, sign. 52 A 39, adl. 11.

² Bernardus Pannagl, * 15. 8. 1666 Siebenbrunn (A), ing. 30. 9. 1684 Český Krumlov, p4v 2. 2. 1702 Praha, Malá Strana, † 4. 7. 1734 Praha, Klementinum. Více než patnáct let se věnoval učením a vedením škol jako prefekt, poté působil jako kazatel a ministr kolejí. Od roku 1727 až do své smrti spravoval klementinskou knihovnu. Jeho vložky pro literární činnost potvrzují nejen funkce historika kolejí, kterou zastával, ale zejména jeho vlastní tvorba. Pannagl, Bernardus SJ, 1666–1734, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000110098>, zpracovaly Anna Fechtnerová, Ivana Čornejová a Kateřina Bobková-Valentová; Čornejová, I. – Fechtnerová, A.: *Životopisný slovník pražské univerzity*. Univerzita Karlova, Praha 1986, s. 320–321; Sommervogel, Bibliothèque VI, col. 170.

snaží vraždu utajit. To ale nepřipustí Nebe (*Caelum*) a osvítlí Janovo tělo hvězdami. Bezbožnost se znovu snaží zakrýt svůj zločin a rozhlašuje pomlvy o Janově provinění, ale marně. Vltava (*Moldava*) i Pověst (*Fama*) pak šíří Janovu slávu i v cizích zemích, které také přicházejí vzdát úctu Janovým ostatkům. Čechy v zázračném znamení na místě Janovy smrti rozpoznají prorokované smíření ohně s vodou a radují se z příchodu lepších časů. V epilogu Janovi příznivci vyslovují přání, aby si Jana všiml i Řím a svatořečil ho.

Spor v první části hry se odehrává mezi králem Václavem a Janem. Kromě nich se synopse zmiňuje pouze o dvořanech, kteří zůstávají převážně anonymní, označení jen jako *aulici*, případně jako mladí dvořané (*ephebi aulici*, *ephebulus*). Vlastní jméno mají jen dva z nich: Ulpinus a Pacianus. Není pravděpodobně náhodné, že první označuje zlého intrikána – jeho jméno vzdáleně připomíná latinský výraz pro lišku (*vulpes*). Ve jménu Janova věrného druha Paciana zase můžeme hledat příbuznost se slovem *pax* („mír“). V druhé části vystupují převážně alegorické postavy: personifikovaná toponyma (*Bohemia*, *Moldava*), vlastnosti (*Impietas*, *Pietas*, *Virtus*) i další abstrakta (*Nox*, *Mendacium*, *Fama*). Výjimku představují snad pouze umělci, kteří v osmé scéně pracují na dílech, jimiž mají vzdát Janovi čest.

Hru *Divus Joannes invictus* Pannagl roku 1729 zařadil jako jedno ze tří vzorových dramat do svého spisu *Musa Panagaea*.³ Nemáme sice možnost zjistit, do jaké míry se text nastudovaný roku 1701 shodoval s verzí vydanou tiskem, porovnáme-li však oba obsahy jednotlivých scén v synopsi a ve hře z roku 1729, zjistíme, že struktura hry i obsah a vyznění všech částí zůstaly zachovány. V synopsi však oproti pozdější hře chybí komické výstupy (*extraria*). Je tedy možné, že původně drama tyto scény neobsahovalo a Pannagl je dopsal až později. Shrnutí děje naopak doznala jen drobných stylistických změn.⁴ Použití vlastního textu autorem o necelých třicet let později se jeví jako zcela přirozené, překvapivější je však podobnost, kterou *Divus Joannes invictus* vykazuje s hrou Joanna Brauna *Pietas spectata*.⁵

³ Pannagl: *Musa Panagaea*, s. 9–79; Zárybnický, Z.: *Musa panagaea Bernarda Pannagla*. Diplomová práce, ÚŘLS FF UK, Praha 2007.

⁴ Tyto odlišnosti v edici neoznačujeme.

⁵ Podrobněji viz zde předmluva ke hře *Pietas spectata*, s. 513.

[1]

DIVUS JOANNES NEPOMUCENUS
invictus Christi Martyr,
in silentio^a secreti confessionis et
in spe publicae canonizationis gloriosus

Actione theatri honoratus
 ab Illustrissima, Perillustri, Nobili ac Ingenua juventute facultatis oratoriae
 in collegio academico Soc. Jesu Pragae ad S. Clementem
 anno MDCCI, mense Majo

PROLUSIO

Bohemia ob regni calamitates et maxime ob Regis improbitatem desolata sedet. Et licet eam Mercurius soletur spondens fore, ut felix sit, quando ignis et aqua inibunt amicitiam, ipsa tamen ex hoc vaticinio magis tristatur, cum judicet impossibilia appromitti.

[2]

ACTUS
PARS PRIOR
JOANNES IN SILENTIO

SCENA I.

Rex Wenceslaus IV. ex Joanne sciscitatur, quid Regina in sacra exomologesi secreto exponat. Negat ille se quidquam revelaturum, ea de causa in carcerem abripitur.

SCENA II.

Subitum Regis furorem admirati aulici disquirunt, ob quid Joannes indignationem incurrerit. Edocentur ab ephebulo constantem illius in servando confessionis arcano taciturnitatem Regi bilem movisse.

SCENA III.

Joannes in carcere ingemit non propter illatam sibi injuriam, sed ob infraenam Regis curiositatem. Aulicum, ad relegendum confessionis secretum perverse incitantem, fortiter rejicit.

SCENA IV.

Ulpinus aulicus insinuat Regi svavitate potius quam vi expugnari posse Joannem. Promittit facile extractum se ex illo arcana omnia vino secretorum proditore. Placet

^a In margine *Isai: 30. v. 15 – Is 30,15: Quia haec dicit Dominus Deus Sanctus Israhel si revertamini et quiescat salvi eritis in silentio et in spe erit fortitudo vestra.*

**SVATÝ JAN NEPOMUCKÝ
nepřemožený Kristův mučedník,
slavný mlčením¹ o zpovědním tajemství
a naději na veřejnou kanonizaci**

Jehož uctila divadelním představením
slavná, přeslavná, vznešená a urozená mládež ze třídy rétoriky
v koleji Tovaryšstva Ježíšova v Praze u sv. Klimenta
v měsíci květnu roku 1701

PŘEDEHRA

Čechy jsou kvůli pohromám, které potkaly království, a zejména kvůli královi neřádnému životu v zoufalém stavu. Merkur je utěšuje slibem, že budou šťastné tehdy, až se spolu spřátelí oheň a voda. Tato věštba je však jen více zarmoutí, protože usoudí, že jim slibuje nemožné.

DĚJ

**PRVNÍ ČÁST
JAN V MLČENÍ**

1. SCÉNA

Král Václav IV. od Jana vyzvídá, z čeho se královna tajně vyznala při svaté zpovědi. Ten prohlašuje, že nic neprozradí, a je proto uvržen do vězení.

2. SCÉNA

Dvořané udivení náhlým královým hněvem zjišťují, čím Jan vyvolal takovou zlobu. Od pážete se dozvídají, že králi hnulo žlučí vytrvalé mlčení, s nímž zachovával zpovědní tajemství.

3. SCÉNA

Jan ve vězení nařiká nikoli pro křivdu, kterou utřžil, ale kvůli králově nezkrotné zvědavosti. Dvořana, který ho ničemně povzbuzuje k prozrazení zpovědního tajemství, rázně odmítá.

4. SCÉNA

Dvořan Ulpinus² vnukne králi myšlenku, že Jana je možné zlomit spíš vlídností než násilím. Slibuje, že z něj snadno dostane všechny tajnosti pomocí vína, které zrazuje

¹ Iz 30,15.

² Snad příbuzné s latinským *vulpes*, *is*, *m.* – liška, lišák.

consilium Regi, qui periclitari volens successum rei, Joannem ad mensam regiam proxime adesse jubet.

SCENA V.

Ephebi aulici de modo rescindi arcana, quae Regina confessione exponit, secum deliberant ea intentione, ut iis ad Regem delatis favorem sibi ampliorem demereantur.

SCENA VI.

Ad regiam mensam assumptus multisque blanditiis ad detegendum confessionis secretum nequicquam tentatus, silentiarius Joannes nihil prodit. Itaque jussu Regis ab epulis ad tormenta abstrahitur.

SCENA VII.

Pacianus, dudum familiaris Joanni aulicus, vehementer dolet improsporam ejus sortem insanaeque Regis indignationi indignatur.

SCENA VIII.

Post tolerata fortiter tormenta Joannes e Caelo recreatur; exhibitaque Martyrum indigetum fortitudine, ad mortem jamjam instantem animatur.

[3]

SCENA IX.

Per internuntium e Primoribus quempiam Rex supremum sollicitat taciturnitatem Joannis, quem cum tenacem secreti invenit, ira exaestuans in Moldavam praecipitari jubet. Ut evitetur vulgi commotio, scelus in noctem differtur.

SCENA X.

Conatur Pacianus Joannem morti subducere, sed cum secum de modo id agendi deliberat, videt Christi Martyrem e carcere ad Moldavam abripi illique immergi.

CHORUS

Mathesis aquam morte Joannis recens sacratam contemplatur advertensque eam eo amplius ascendere, quo plus descendit; laudat Divinam Providentiam, quae pariter nonnullos humiliat, ut exaltet, demergit, ut sublevet.

PARS ALTERA JOANNES IN SPE

SCENA I.

Impietas applaudit sibi de oppressa in silentio Pietate Joannaea laudatque Noctem a collata fideli opera; et ut ne quidem *in spe* sit Pietas emergendi ad famam prio-

tajemství. Tato rada se králi líbí, a protože chce vyzkoušet, jestli povede k úspěchu, rozkáže Jana okamžitě pozvat na královskou hostinu.

5. SCÉNA

Mladí dvořané se spolu radí o způsobu jak zjistit tajemství, která královna vyznala u zpovědi. Mají totiž v úmyslu vyrazit je králi a vysloužit si tak jeho větší přízeň.

6. SCÉNA

Jan, pozvaný na královskou hostinu a marně pokoušený mnoha lichotkami, aby odhalil zpovědní tajemství, mlčí a nic neprozradí. A tak je na králův rozkaz odveden z hostiny na mučení.

7. SCÉNA

Dvořan Pacianus,³ který je již nějakou dobu Janovým přítelem, se velmi rmoutí kvůli jeho nepříznivému osudu a pohoršuje se nad královým šíleným hněvem.

8. SCÉNA

Janovi, který statečně přetrpěl mučení, se dostane posílení z nebe. Pohled na statečnost domácích mučedníků ho připraví na rychle se blížící smrt.

9. SCÉNA

Král se prostřednictvím jednoho ze šlechticů naposledy pokouší zlomit Janovo mlčení. Když zjišťuje, že Jan tajemství neprozradí, vzplane hněvem a rozkáže svrhnout ho do Vltavy. Aby předešel pobouření lidu, odloží tento zločin na noc.

10. SCÉNA

Pacianus se snaží Jana před smrtí zachránit, ale když uvažuje o způsobu, jak to udělat, vidí, že Kristova mučedníka vlečou z vězení k Vltavě a potápějí ho do ní.

CHORUS

Matematika⁴ pozoruje vodu, kterou právě posvětila Janova smrt, a shledává, že stoupá o to více, o kolik klesá. Chválí proto Božskou Prozřetelnost, která stejně tak některé lidi ponižuje, aby je povýšila, a ponořuje je do hlubin, aby je pozvedla.

DRUHÁ ČÁST

JAN V NADĚJI

1. SCÉNA

Bezbožnost jásá nad tím, že se jí v tichosti podařilo zahubit Janovu Zbožnost,⁵ a chválí Noc za věrně poskytnutou pomoc. A aby Zbožnost neměla nejmenší *naději*,

³ Jméno pravděpodobně odvozeno od lat. *pax, pacis, f.* – mír.

⁴ Lat. *Mathesis* – matematika, obecně věda zkoumající čísla a měřením uchopitelnou část přírody.

⁵ Lat. *Pietas Joannaea*, tj. Jan Nepomucký.

rem, severe obstringit Noctem, ne in lucem proferat opera tenebrarum a se perpetrata.

SCENA II.

E contra Caelum ad demonstrandam Joannaeam Innocentiam et illustrandum funus Martyris stellas suas in funalia submittit. Videt prodigium, sed nescit luminum insolitorum causam Praga.

SCENA III.

Moldava Caelestibus ignibus illustris, detersis lacrymis ob funus Joannaeum profusis, hilaescit, nympharum vero suarum lacrymas mutat in gemmas. Inde gemmifer Moldava creditur vatibus.

SCENA IV.

Metuit Impietas, ne prodatur scelus oppressae a se Pietatis Joannaeae, et cum non satis fidat Nocti, subornat Mendacium, quod Joannem ob scelus submersum esse calumniose proclamet.

SCENA V.

Conatur quidem Mendacium Joannis famam calumniis denigrare ac persuadere eum ob crimen quodpiam submersum esse, sed fidem non invenit. Omnia enim argumenta refutantur, tum Caelestibus prodigiis, tum humanis rationibus.

[4]

SCENA VI.

Patrata ad Joannaeum funus signa adjacentibus urbibus enarrat Moldava, quibus omnibus author est, ut Joannem *publicis honoribus* colant. Edictum hoc suum optat obsignari *annulo Piscatoris*. Quod id eveniet, vivunt urbes *in spe*.

SCENA VII.

Fama jubetur per exteris etiam provincias laudare vitam, mortem et maxime *silentium* Joannis. Reluctatur diu Fama adversum sibi silentium commendare, ubi tamen ad id a Virtute invitatur, celebrat silentium appensis ingeniosis symbolis.

SCENA VIII.

Decantant artifices inter labores pro Joannis honore susceptos virtutes Martyris. Alii Joannem ab eximia concionandi dote *Vocem* dicunt, alii a servato sacramenti

že se opět vynoří k dřívější slávě, zaváže si Bezbožnost Noc přísnou poslušností, aby nevynesla na světlo temné dílo, které ona sama vykonala.

2. SCÉNA

Nebe, aby ukázalo Janovu Nevinnost⁶ a vyneslo na světlo mučednickovo tělo, naopak sesílá jako svíce své hvězdy. Praha ten zázračný jev vidí, ale příčinu nezvyklého světla nezná.

3. SCÉNA

Vltava osvětlená nebeskými ohni setře slzy, které prolila kvůli Janově smrti, a rozveslí se. Slzy svých nymf pak promění v perly. Proto básníci věří, že je Vltava perloносná.

4. SCÉNA

Bezbožnost se obávala, aby nevyšlo najevo, že zločinně zničila Janovu Zbožnost. Protože dost nevěří Noci, navede Lež, aby rozhlásila pomluvu, že byl Jan utopen za spáchání nějakého zločinu.

5. SCÉNA

Lež se tedy snaží pomluvami očernit Janovu pověst a všechny přesvědčit, že byl utopen kvůli nějakému zločinu. Nikdo jí však nevěří. Všechny důkazy jsou totiž vyvráceny, některé nebeskými zázraky, jiné lidským rozumem.

6. SCÉNA

Vltava vypráví okolním městům o znameních provázejících Janovu smrt, což způsobí, že všechna začnou Jana *veřejně uctívat*.⁷ Toto své vyprávění chce nechat potvrdit *papežským prstenem*.⁸ Města žijí v naději, že se tak stane.

7. SCÉNA

Pověst dostane příkaz chválit Janův život, smrt a zejména jeho *mlčení* také po cizích krajích. Pověst se dlouho vzpírá doporučovat mlčení, které je jí protivné. Jakmile ji k tomu ale vyzve Ctnost, oslavuje mlčení vhodně zváženými symboly.

8. SCÉNA

Umělci pracují na dílech, jimiž mají vzdát Janovi čest, a přitom opěvují mučednickovy ctnosti. Někteří označují Jana jako *Hlas*⁹ podle neobyčejného daru výmluvnosti,

⁶ Lat. *Innocentia Joannaea*, tj. Jan Nepomucký.

⁷ Lat. *publicis honoribus* – součást jedné z oficiálních formulací povolení veřejné úcty svěťce (*publicis honoribus consensu Sedis apostolicae colere coeptus*).

⁸ Lat. *annulus Piscatoris* – rybářský prsten, označení papežského prstenu, které odkazuje na Kristova slova ke sv. Petrovi – prvnímu papeži, že se stane rybářem lidí (L 5,10). Potvrzení papežským prstenem zde znamená kanonizaci, kterou umožňoval až úspěšný kanonizační proces.

⁹ Snad také hříčka vycházející z označování Jana Křtitele „Hlasem volajícího na poušti“. Srov. *Vox clamantis*, s. 141, 147.

secreto *Silentium* nuncupant, alii utrumque ceu ignem et aquam sidera combinant.

SCENA IX.

Evocatae per Famam vicinae provinciae ad Joannaeas exuvias accurrunt easdem veneraturae, addito voto, ut Roma accessu suo honoris coronidem addat. Interea Joannes in sepulchro suo glorioso requiescit *singulariter in spe*. Psalmus 4.^b

SCENA X.

Bohemia dum videt in funere Joannaeo ignem et aquam iniisse amicitiam, concludit jam tandem adesse tempus, ubi ex dato vaticinio felix sit. Unde in eo tota est, quomodo veneretur Sospitatorem suum Joannem.

EPILOGUS

Joannaei clientes optant, *ut in Joannem etiam magnae flectantur lumina Romae*. Statius li. 5. Sylvarum, od. 1.^c

A. M. D. G.

Scena X. Unde in] Unde in in *DJI*.

^b Ps 4,10: *Quoniam tu, Domine, singulariter in spe constituisti me* (Weber/Gryson iuxta LXX emendatus); *quia tu Domine specialiter securum habitare fecisti me* (Weber/Gryson iuxta Hebraicum translatus).

^c Statius, Silvae 5,1,217: *in hunc magnae flectuntur lumina Romae*.

jiní ho kvůli zachovanému posvátnému tajemství nazývají *Mlčením*, další spojují oboje, stejně jako hvězdy spojily oheň a vodu.

9. SCÉNA

Sousední země svolané Pověstí se sbíhají k Janovým ostatkům, aby jim vzdaly úctu. Připojují přání, aby se přidal i Řím a dodal tak poctám korunu. Mezitím Jan odpočívá v *neobyčejné naději* ve svém slavném hrobě. Žalm 4.¹⁰

10. SCÉNA

Čechy vidí, že se nad Janovým tělem spřátelil oheň s vodou. Usoudí tedy, že již nastal čas, kdy mohou být šťastné, jak jim předpověděla věštba. Za to všechno pak velebí svého ochránce Jana.

EPILOG

Janovi příznivci žádají, *aby se na Jana obrátily i oči velkého Říma*. Statius, *Silvae*, 5. kniha, 1. óda.

K větší slávě Boží

¹⁰ Zde autor pracuje s mnohoznačností slovního spojení *in spe*, jehož využitím nejen přeje Janovi pokojné odpočinutí v hrobě (Ž 4,9: *Pokojně uléhám, pokojně spím, neboť ty sám, Hospodine, v bezpečí mi dáváš bydlet*), ale vyjadřuje také to, že lze s nadějí očekávat jeho kanonizaci.